

DISCURSOS COMMEMORATIUS
— 9 —

ONZE DE SETEMBRE
— 2023 —

Els metges
i la medicina
al nostre país:
passat, present i futur

M. Teresa Estrach i Panella

Institut
d'Estudis
Catalans

**Els metges i la medicina
al nostre país:
passat, present i futur**

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS
DISCURSOS COMMEMORATIUS, 9

**Els metges i la medicina
al nostre país:
passat, present i futur**

M. TERESA ESTRACH I PANELLA

ONZE DE SETEMBRE
DISCURS COMMEMORATIU 2023

BARCELONA
2023

Biblioteca de Catalunya. Dades CIP

Estrach Panella, Ma. Teresa (María Teresa), autor

Els Metges i la medicina al nostre país : passat, present i futur : Onze de Setembre, discurs commemoratiu 2023. — Primera edició. — (Discursos commemoratius ; 9)
ISBN 9788499657202

I. Institut d'Estudis Catalans. II. Títol III. Col·lecció: Discursos commemoratius ; 9

1. Medicina — Catalunya — Història 2. Metges — Catalunya — Història

61(460.23)(091)

616-051(460.23)(091)520.82

© M. Teresa Estrach i Panella

© 2023, Institut d'Estudis Catalans, per a aquesta edició

Carrer del Carme, 47. 08001 Barcelona

Primera edició: setembre del 2023

Text revisat lingüísticament per la Unitat d'Edició del Servei Editorial de l'IEC

Il·lustració de la coberta: Joan-Albert Ros i Torres

Disseny de la coberta: Azcunze | Ventura

Compost per Fotocomposició gama, sl

Imprès a Service Point FMI, SA

ISBN: 978-84-9965-720-2

Dipòsit Legal: B 15324-2023

DOI: 10.2436/10.0100.01.8

Aquesta obra és d'ús lliure, però està sotmesa a les condicions de la llicència pública de Creative Commons. Es pot reproduir, distribuir i comunicar l'obra sempre que se'n reconegui l'autoria i l'entitat que la publica i no se'n faci un ús comercial ni cap obra derivada. Es pot trobar una còpia completa dels termes d'aquesta llicència a l'adreça: <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/es/deed.ca>.

Taula

Presentació, <i>per Teresa Cabré, presidenta de l'IEC</i>	7
Discurs commemoratiu del 2023 Els metges i la medicina al nostre país: passat, present i futur, <i>per M. Teresa Estrach i Panella</i>	9
L'himne d' <i>Els segadors</i>	25

Presentació

Com cada any des del 2012, l'Institut d'Estudis Catalans celebra la Diada Nacional de Catalunya amb un acte institucional en què un membre de l'IEC o d'una societat filial imparteix el discurs commemoratiu de la Diada.

En edicions anteriors hem pogut gaudir del discurs dels membres de l'IEC Salvador Cardús, Carles Miralles, Josep-Maria Terricabras, Damià Pons, Eva Serra, Carles Boix, Joan Martí i Castell, Andreu Mas-Colell, Maria Corominas i Alícia Casals, així com del de la presidenta de la Societat Catalana de Tecnologia, Núria Salán.

La conferència d'enguany és a càrrec de M. Teresa Estrach i Panella, metgessa, doctora en dermatologia i catedràtica d'aquesta mateixa disciplina, membre emèrita de la Secció de Ciències Biològiques i vicepresidenta de la mateixa Secció des de 2021, i membre de la Comissió de Publicacions de l'IEC.

El seu discurs, titulat «Els metges i la medicina al nostre país: passat, present i futur», fa reflexionar sobre la precària situació en què han hagut de treballar els professionals de la medicina del nostre país durant l'última i recent gran crisi sanitària, i empeny a considerar la necessitat que tenim com a societat de progressar en aquest àmbit.

Explica M. Teresa Estrach que Catalunya és capdavantera en la recerca i la investigació científiques, tal com demostra el gran nombre de professionals catalans que han esdevingut referents internacionals, i també assenyala que avançar en una pràctica moderna, ètica i sostenible de la medicina, i alhora en una recerca de primer nivell, és essencial per al desenvolupament creixent de la nostra comunitat i per al reconeixement de Catalunya com a país innovador fora de les nostres fronteres.

El millorament continu de la recerca i la investigació en ciències de la salut afavoreix el benestar i la qualitat de vida de la societat en què vivim, i nosaltres tenim la sort que Catalunya voreja l'excel·lència en aquest sentit.

TERESA CABRÉ
Presidenta de l'IEC

Els metges i la medicina al nostre país: passat, present i futur

M. TERESA ESTRACH I PANELLA

Membre emèrita de la Secció de Ciències Biològiques
de l'Institut d'Estudis Catalans

1. INTRODUCCIÓ

Agraïxo molt sincerament a l'Institut d'Estudis Catalans l'oportunitat de dirigir-vos unes paraules per commemorar la Diada Nacional de Catalunya. És per a mi un honor immerescut i una gran responsabilitat. El fet que la medicina tingui cabuda en el discurs patriòtic d'avui diu molt del caràcter multidisciplinari de la nostra institució.

Intentaré fer unes pinzellades del que em sembla més remarcable dels metges i de la medicina a Catalunya en el passat recent; és important que no oblidem d'on venim, el present on som i el futur cap al qual anem. Demano excuses si trobeu a faltar alguns noms insignes o algunes fites remarcables de la medicina del nostre país. Tampoc no em referiré, per manca de temps i coneixements, al paper imprescindible de molts altres professionals de les ciències de la salut, a més dels metges i metgesses que en formen part. No em remuntaré gaires anys enrere, no soc historiadora i tampoc no crec que fos adient per a aquest discurs.

Parlar de medicina, en sentit genèric, inclou parlar dels metges com a persones, però també de la medicina com a disciplina. Podem parlar d'una medicina pròpia de Catalunya, com es pot fer de llengua, d'història, de literatura o d'art? Crec sincerament que la resposta és afirmativa.

La medicina catalana, avui en dia, és capdavantera. Són molts els noms i els avenços biomèdics atribuïts a gent que treballen o han treballat per Catalunya des de dins o des de fora de les nostres fronteres, però també en èpoques passades la

medicina a Catalunya i els seus professionals, arreu, han tingut en molts moments una empremta significativa.

2. LA MEDICINA I ELS METGES A LA CATALUNYA DEL SEGLE XIX. LLUMS I OMBRES

Per entendre com era la medicina a Catalunya al segle XIX, hem de considerar com era el país en aquelles dècades. Era el segle del desenvolupament industrial i, a Catalunya, la industrialització, especialment a les grans ciutats com Barcelona, fou de les més rellevants d'Europa, amb unes característiques diferents que a la resta d'Espanya i més semblants a les de les regions del centre i el nord d'Europa.

L'historiador Borja de Riquer, en el seu discurs amb motiu del 125è aniversari del Col·legi de Metges de Barcelona, el dia 27 de juny de 2019, deia que el mateix cònsol britànic a Barcelona, l'any 1851, transmetia al seu govern aquesta reflexió: «Si Espanya tingués un govern honest i una constitució com la britànica, Catalunya potser no igualaria, però sí que podria competir amb el comerç de Liverpool i les fàbriques de Manchester.» Cal recordar que llavors Liverpool i Manchester eren les dues ciutats més avançades del món pel que feia al tràfic de mercaderies i a la producció industrial.

Al fons de les xemeies de les ciutats s'hi afegia un estat de guerra o de setge permanent a Catalunya (i a la resta d'Espanya). La província de Barcelona, per exemple, entre 1833 i 1900, va estar el 70 % del temps amb les garanties constitucionals suspeses i amb unes condicions de vida i de treball de la gran majoria de la població molt deficientes, fet que afavoria la desnutrició i l'aparició de malalties infeccioses, i eren freqüents els brots d'epidèmies amb elevades taxes de mortalitat. En aquells dies, a Catalunya, els pagesos vivien en millors condicions que la gent de ciutat i amb menys problemes de salut.

Amb aquest panorama, ens podem preguntar: com eren la medicina i els metges del segle XIX a Catalunya?

En el segle XIX hi hagué un canvi important en molts aspectes de la medicina catalana. Si comparem la situació dels anys de l'inici de segle amb els anys finals, les diferències són molt notables. Aquest fou, en molts aspectes, el segle més actiu com a element de canvi de la medicina de tot el món. A Catalunya, els canvis van ser rellevants, encara que no tan intensos.

Els metges historiadors Jacint Corbella i Josep M. Calbet diferencien tres períodes de la medicina durant el segle XIX: el primer, fins al 1814, de medicina racionalista, en què predomina un pensament de caràcter pràctic, de creació d'estructures, amb una certa preocupació pels problemes socials; el segon, des de la Guerra del Francès fins a la caiguda d'Isabel II el 1868, lligat a ideologies de tipus vitalista i que valora principalment les idees clàssiques, i el tercer, des de la Revo-

lució del 1868, en què hi ha metges amb mentalitat progressista que passen a ocupar diferents llocs amb poder de decisió i en el qual es distingeixen dues etapes, la positivista i la noucentista, que durarà, de fet, fins al 1939.

Durant la segona meitat del segle XIX, la medicina catalana intenta acostar-se a Europa i incorporar els coneixements de la medicina moderna. Catalunya es troba en una situació de clara inferioritat respecte al que s'està fent en ciutats franceses properes com Montpeller, Marsella o Tolosa i, sobretot, París. El mateix passa si es compara amb altres països com Itàlia, Anglaterra o Alemanya.

De fet, a mitjan segle XIX, l'assistència mèdica i hospitalària gratuïta estava vedada per a la gran majoria de la població assalariada i es pot dir que fins ben entrat el segle XX no comença a construir-se a Espanya un sistema hospitalari i sanitari realment modern.

Des del punt de vista sanitari, al nostre país hi va haver dues epidèmies importants: la de febre groga de 1870 i la de còlera de 1884-1885, que coincideix, aquesta darrera, amb l'inici dels grans descobriments microbiològics i l'aplicació de les vacunes, l'obra capdavantera de Jaume Ferran i Clua (1851-1929). Hi ha també malalties endèmiques com la tuberculosi, i d'altres, com la sífilis i la blennorràgia, que constitueixen un problema social considerable. Són també freqüents el tifus, el paludisme, la ràbia, la grip, les malalties infeccioses infantils i les febres puerperals.

El segle XIX acaba amb la pèrdua de les darreres colònies de l'Imperi espanyol, Cuba i les Filipines, l'any 1898, fet que suposa una reducció de les exportacions, un empobriment del país i un augment de les epidèmies.

La formació acadèmica dels metges del segle XIX a Catalunya era més aviat deficient: els plans docents universitaris eren obsolets i les instal·lacions on estudiaven els futurs metges tenien moltes mancances. I quan a Barcelona, a partir de l'any 1842, finalment es va produir la integració dins la nova Facultat de Medicina de la vella Facultat de la Universitat de Cervera, del Col·legi de Cirurgia creat per Pere Virgili i dels estudis mèdics de l'Hospital de la Santa Creu, la millora tampoc no fou excessiva. Les classes teòriques es feien a l'edifici de la Reial Acadèmia de Medicina, just aquí al davant, i les pràctiques, al proper Hospital de la Santa Creu, a la Casa de Convalescència, on som ara, amb no poques tensions i problemes entre els administradors i el professorat universitari.

El nombre de metges catalans al final del segle XIX era de poc més d'un miler, i la majoria eren a Barcelona i a les altres capitals, amb una clara minoria de metges rurals. Cap a finals del mateix segle trobem noms rellevants dins la medicina catalana que tindran molta influència al segle XX. En aquest període es produeix un relleu generacional, especialment en els principals llocs docents. Es creen estructures acadèmiques obertes, que duraran poc, però que tindran una gran influència, mogudes principalment per Joan Giné i Partagàs (1836-1903), que fou catedràtic de diverses matèries i iniciador de l'ensenyament de la dermatologia i

de la psiquiatria; inconformista i lluitador, Giné fou degà de la nova Facultat de Medicina i rector de la Universitat de Barcelona.

Aquests anys, al nostre país, trobem també altres noms de metges molt reconeguts, com ara Josep de Letamendi i de Manjarrés (1828-1897), catedràtic d'anatomia, o Bartomeu Robert i Yarzábal (1842-1902), catedràtic de patologia i clínica mèdiques, un gran mestre amb un elevat prestigi social, que fou diputat i alcalde de Barcelona. També Jaume Pi i Sunyer (1851-1897), catedràtic de patologia general, que introduí les noves idees de la medicina europea; Rafael Rodríguez Méndez (1845-1919), catedràtic d'higiene, rector de la Universitat de Barcelona i persona de mentalitat oberta, i Ignasi Valentí i Vivó (1841-1924), catedràtic de medicina legal i toxicologia, que fou, a més, un defensor dels drets dels obrers. L'any 1887 cal esmentar dues figures importants per a la recerca: Santiago Ramón y Cajal (1852-1934), catedràtic d'histologia i anatomia patològica, que es traslladà a Barcelona el 1887 per ocupar la càtedra d'histologia creada aquell mateix any a la Facultat de Medicina, i Jaume Ferran, que fou nomenat director del Laboratori Microbiològic Municipal de Barcelona. Tots ells es coneixeran com a «generació mèdica catalana del 88».

A poc a poc la medicina fa passos de gegant i es consolida el mètode científic a Catalunya. Encara que van ser molts els investigadors de fora que hi van influir, els més rellevants foren probablement el metge i fisiòleg francès Claude Bernard (1813-1878) i el microbiòleg Louis Pasteur (1822-1895), també francès, referents de la medicina d'aquells anys.

Així mateix, a la segona meitat del segle XIX, es dona un fet rellevant: l'aparició de les primeres dones catalanes llicenciades en medicina i que foren també les primeres de tot l'Estat espanyol. Fou el cas de Dolors Aleu i Riera, nascuda a Barcelona l'any 1857, filla d'un polític influent de l'època que li va facilitar la vocació, fins i tot posant-li escortes perquè l'acompanyessin a les classes de la facultat. Tot i haver acabat els estudis l'any 1879, les autoritats del Ministeri d'Educació no li van donar el permís necessari per llicenciar-se fins al 1882, i no només es va llicenciar, sinó que va continuar els estudis de doctorat, animada pel catedràtic Joan Giné i Partagàs, i va presentar la tesi el mateix any 1882, amb el títol *De la necesidad de encaminar por nueva senda la educación higiénico-moral de la mujer*, tot un allegat en favor de l'educació femenina, defensada davant del tribunal que li havia denegat els dos anys anteriors el dret a presentar-se. La tesi va constituir un veritable desafiament. Era un escrit valent, apassionat i revolucionari sobre la condició de ser dona i un autèntic missatge a favor de l'equitat. Dolors Aleu s'especialitzà en ginecologia i medicina infantil. Val a dir que exercí la medicina amb molt d'èxit durant més de vint-i-cinc anys. Malauradament, es disposa de poques referències escrites de la seva activitat professional, perquè tot es va cremar després de la seva mort, segons diu alguna crònica, per obra del seu marit.

Una altra de les primeres metgesses fou Martina Castells i Ballespí, nascuda a Lleida l'any 1852 i provinent d'una família de metges. Tot i ser una dona avançada en el seu temps, va haver de superar molts obstacles, abans d'esdevenir metgessa, pel simple fet de ser dona. Es va llicenciar l'abril de 1882 amb cinc dies de diferència respecte de Dolors Aleu. Va continuar els estudis de doctorat i va presentar la tesi *Educación física, moral e intelectual que debe darse a la mujer para que esta contribuya en grado máximo a la perfección y la dicha de la humanidad*, en la qual advocava per l'equiparació dels drets acadèmics, socials i culturals entre homes i dones; segons els diaris de l'època, era un crit reivindicatiu de l'educació de la dona. Més endavant, es dedicaria a la pediatria per consell de Letamendi.

Però, realment, la primera dona que va finalitzar els estudis de medicina a Catalunya fou Elena Maseras i Ribera, nascuda a Vila-seca l'any 1853. Elena Maseras, doncs, va ser la primera dona que es va matricular a la Facultat de Medicina de la Universitat de Barcelona, amb un permís especial del Govern que li va permetre estudiar, però sense poder assistir a classe, fet que es va solucionar gràcies a la intervenció del professor Narcís Carbó, un dels docents més prestigiosos de la facultat. Malgrat que va començar els estudis l'any 1872, no va poder fer l'examen de llicenciatura fins sis anys després de finalitzar la carrera, quan va obtenir el permís del Govern. Tot i que va ser una estudiant molt brillant, es va dedicar a fer de mestra i no de metgessa.

Podem dir, en honor a la veritat, que aquestes tres metgesses catalanes foren pioneres de la història moderna de la medicina. Foren dones intrèpides que van haver de superar molts obstacles per accedir als estudis de medicina i que es van atrevir, trencant tabús, a explorar un món que llavors era exclusiu dels homes, lluitant perquè les seves ments brillants de dona no fossin silenciades per la seva condició de gènere.

En aquest període es crearen a Catalunya moltes institucions sanitàries. D'una banda, la Reial Acadèmia de Medicina de Barcelona (ara de Catalunya). Varen proliferar institucions petites, com l'Acadèmia d'Higiene de Catalunya (1887), gràcies a la iniciativa d'Ignasi Valentí; l'Institut Mèdic de Barcelona (1866), creat per un grup d'estudiants inspirats per Joan Giné, que primerament s'anomenà Societat d'Emulació per als Estudis Anatòmics i fou un assaig de crear una facultat de medicina lliure; l'Ateneu Lliure de Catalunya (1878), presidit per Joan Giné; l'Acadèmia Medicofarmacèutica (1875), impulsada pels sectors tradicionalistes entorn de les velles idees vitalistes; l'Acadèmia Medicocientífica, preocupada per la docència mèdica; l'Ateneu d'Alumnes Interns (1881), i l'Acadèmia de Ciències Mèdiques (1877), entre d'altres.

La medicina catalana agafa protagonisme. Catalunya esdevé capdavantera en la celebració de reunions científiques en forma de congressos mèdics. L'any 1883 té lloc el Primer Certamen Frenopático Español, organitzat per Giné, al manicomi

de Nova Betlem de Barcelona. El 1888 s'organitza el Congrés de Ciències Mèdiques de Barcelona, un gran congrés que marcarà el camí dels que es faran a partir de la primera dècada del segle xx. En aquesta època, els metges s'agrupen per defensar els seus interessos. Es creen els collegis de metges, primer a Barcelona i Girona, l'any 1894, i, poc després, l'any 1898, a Lleida i Tarragona.

D'altra banda, es fa palesa la necessitat d'una medicina catalana escrita i pensada en català. Comença la introducció pública del català en medicina. L'any 1898 es publica el primer treball d'història de la medicina catalana, en català, a la *Gaceta Médica Catalana*, i el mateix any, el dia 15 d'agost, apareix *La Gynecologia Catalana*, la primera revista mèdica en català, editada per Jaume Queraltó Ros (1868-1932). Comença així l'època daurada del català en medicina.

Alguns metges treballen també molt activament en el camp de la política. En són exemples Bartomeu Robert, defensor de la causa de Catalunya al Congrés dels Diputats a Madrid i alcalde de Barcelona; Francesc Sunyer i Capdevila (1826-1898), que arriba a ser ministre d'Ultramar durant la Primera República, o Gaspar Sentiñón (1840-1903), el més revolucionari dels metges catalans, la figura del qual fou, en certa manera, mitificada pels militants de l'anarquisme.

3. LA MEDICINA I ELS METGES AL SEGLE XX

La medicina catalana del començament del segle xx és un reflex dels canvis que viu la societat d'aquells moments, en un context força convuls i poc plàcid. L'any 1905, l'*Anuari Estadístic Municipal de Barcelona* recollia un estudi de les defuncions provocades per epidèmies de malalties infeccioses: tifus, verola, xarampió, escarlatina, diftèria i grip a les ciutats més grans de món. Doncs bé, Barcelona era la primera en mortalitat per xarampió i la segona per verola. Seguint els corrents mèdics anglesos, pren força a Catalunya el concepte a favor de l'higienisme, que denunciava la manca de salubritat de les ciutats industrials i considerava que els problemes de salut de la població, i també l'escurçament de l'expectativa de vida, eren deguts a una sèrie de causes com l'alimentació deficient, l'amuntegament, la contaminació atmosfèrica per fums i productes industrials, una jornada laboral excessivament llarga, la manca d'aigua de consum segura i l'absència de xarxes de clavegueram; tot això afavoria l'aparició d'epidèmies. En aquest sentit, varen aparèixer nombrosos estudis que indicaven que amb mesures higièniques i tractament de les aigües es podria reduir la mortalitat en un 50 %.

Amb l'esclat de la Primera Guerra Mundial comença un procés d'expansió industrial en la mesura que es redueix la productivitat dels països en conflicte. Alhora, el creixement de la indústria catalana, especialment de la barcelonina, comporta un notable increment demogràfic motivat per les onades migratòries de

gent que prové de les regions més pobres d'Espanya i que s'acompanya de nombrosos problemes de salut.

Acabada la Primera Guerra Mundial, es produeix una nova crisi econòmica, ara deguda a la incapacitat de Catalunya per competir amb la indústria dels països belligerants, que s'anava recuperant. Aquesta crisi coincideix amb un període de lluita obrera i sindical a la recerca d'unes millors condicions laborals i de vida. En aquest context, el catalanisme de finals del segle XIX accedeix al poder polític i impulsa la Mancomunitat de Catalunya, que presideix Enric Prat de la Riba. Coincidint amb el final de la Primera Guerra Mundial, el món va haver de fer front a una gran pandèmia, l'anomenada *grip espanyola*. Tot i el nom, sembla que es va originar als Estats Units i va suposar la catàstrofe demogràfica més gran de la història de la humanitat, amb més de cent milions de morts a tot el món. Segons les estadístiques de què disposem, a Espanya hi va haver més de tres-centes mil defuncions, un 10 % de les quals, o sigui unes trenta mil, correspongueren a Catalunya.

Una fita important de l'inici del segle XX va ser que, després de més de quaranta anys de nombroses reivindicacions, s'aprovà finalment la construcció de la nova Facultat de Medicina de la Universitat de Barcelona i de l'Hospital Clínic, que foren inaugurats l'any 1906. Poc després, el 1916, també començà a funcionar el nou Hospital de Sant Pau, de caràcter mixt. Fins llavors, els estudis de medicina s'havien fet en espais amb grans deficiències.

A començaments del segle XX, la medicina apareix com una professió liberal, il·lustrada i moderna. El seu exercici es basava en una relació directa entre el metge i el pacient. A poc a poc s'inicia a Catalunya la modificació dels patrons d'assistència sanitària i apareixen les especialitats mèdiques i quirúrgiques. També es creen les primeres mútues d'assistència sanitària, es formen tímidament els primers centres de recerca de Catalunya i es consoliden escoles mèdiques de prestigi. El català, per la seva banda, s'introdueix com a llengua de comunicació científica. Som encara lluny del moment en què l'Estat assumirà la responsabilitat de l'atenció sanitària dels ciutadans a través d'un sistema sanitari públic, finançat a partir dels pressupostos de l'Estat i en què el metge es convertirà en un assalariat. De fet, aquest és un tema que preocupa els metges catalans i és una de les raons per les quals van crear el Sindicat de Metges de Catalunya, segurament la màxima obra col·lectiva dels metges catalans en tota la història. El sindicat va permetre la consolidació d'un projecte d'organització professional impulsat des de les pàgines del seu *Butlletí* (1920-1937), on es tractaven els grans problemes de l'exercici de la medicina a la ciutat i al camp.

La premsa mèdica d'aquest període és plena d'articles que expressen l'opinió que Catalunya és un país diferenciat que ha de créixer pel seu propi esforç. És el cas d'una institució com l'Acadèmia de Ciències Mèdiques de Catalunya i Balears

(ACMCB), la qual té un òrgan d'expressió propi, els *Annals de Medicina*, que esdevindrà el vehicle de comunicació d'un programa de renovació científica basat en la medicina experimental i en l'expansió de les especialitats mèdiques, cada una de les quals crea la seva pròpia societat científica. La publicació d'aquesta revista es va interrompre l'any 1936 fins a l'any 1944, en què se'n va reprendre l'edició.

L'any 1898, el dermatòleg i historiador Josep M. Roca Heras (1862-1930) fa la primera comunicació en català a l'Acadèmia de Ciències Mèdiques de Catalunya i Balears. El 1906 se celebra el Primer Congrés d'Higiene de Catalunya, presidit per August Pi i Sunyer (1879-1965), i el 1913 té lloc el Primer Congrés de Metges i Biòlegs de Llengua Catalana. El mes de juny de 1931, el mateix August Pi i Sunyer, en acabar el seu discurs de la sessió inaugural del Sisè Congrés de Metges i Biòlegs de Llengua Catalana, dos mesos després de la proclamació de la República, va dir: «La medicina catalana ja té la seva història pròpia.» Els congressos de metges i biòlegs de llengua catalana es varen celebrar periòdicament fins al 1936, en què es varen interrompre fins a l'any 1976.

Una fita important en aquesta recuperació del català en medicina és l'aparició de les *Monografies Mèdiques*, projecte impulsat per Jaume Aiguader i Miró (1882-1943), un metge que va arribar a ser alcalde de Barcelona; la seva publicació va començar el maig de 1926 i va finalitzar el desembre de 1936.

En resum, moltes novetats transcendentals en un període de temps molt breu, que situen la medicina exercida a Catalunya en la modernitat mèdica de les societats occidentals.

La gran majoria dels metges coneguts de la Catalunya del primer terç del segle xx s'integraran en el que s'ha definit com a «catalanisme mèdic», un moviment intel·lectual de caràcter professional que aspirava a la vertebració institucional de la medicina mitjançant un programa de regeneració científica en estreta relació amb el projecte de reconstrucció nacional. Eren un grup relativament cohesionat per la seva formació acadèmica i per l'exercici professional en un entorn difícil, competitiu i desigual. S'havia imposat a poc a poc l'ètica de la meritocràcia, que sostenia que havien de prosperar els millors professionals, els més preparats, els més competents i els més actius, i no pas els de bona família o els més rics.

Destacarà aviat l'actitud d'un grup de metges republicans i catalanistes, alguns dels quals ja havien iniciat la seva activitat a finals del segle XIX, com els esmentats Jaume Ferran i Clua, Jaume Queraltó, Joan Giné i Partagàs, Bartomeu Robert, Jaume Pi i Sunyer, i també Salvador Cardenal Fernández (1852-1927), Josep Antoni Barraquer Roviralta (1852-1924) o Miquel Arcàngel Fargas Roca (1858-1916). Tots ells foren autèntics mestres de metges, atès que formaren escoles especialitzades que estaven al dia dels avenços mèdics i científics internacionals. Així, a poc a poc, mercès als esforços d'aquesta generació, triomfà la medicina experimental de laboratori, alhora que persistia una constant pressió envers les adminis-

tracions públiques i s'elaboraven unes topografies mèdiques que eren unes denúncies explícites de la desatenció que afectava la majoria de la població de Catalunya. Sorgirà així una generació voluntarista de metges que maldarà per superar aquestes dificultats gràcies a esforços molt personals i als seus contactes amb la medicina de l'estranger per tal de renovar la medicina hospitalària a Catalunya.

L'any 1907, Enric Prat de la Riba va crear l'Institut d'Estudis Catalans, com a acadèmia cultural i científica, per suplir les carències de les universitats del moment. L'Institut d'Estudis Catalans va néixer amb una clara vocació catalanista d'expansió internacional, fet que va propiciar, l'any 1920, la creació de l'Institut de Fisiologia de Barcelona sota l'adscripció de la Secció de Ciències de l'Institut d'Estudis Catalans. Va ser considerat la primera escola de medicina de Catalunya i de tot l'Estat espanyol. Fou dirigit per August Pi i Sunyer i un conjunt d'entusiastes joves investigadors, que, conjuntament, crearen un grup de recerca en el camp de la biologia amb una gran projecció internacional. Va ser la institució de recerca col·lectiva més important que hi ha hagut a Catalunya i en el seu moment fou la més efectiva pel que fa a la renovació i modernització científiques i un element molt important per a la introducció del català com a llengua d'ús en el nostre medi científic.

L'esclat de la Guerra Civil l'any 1936 va comportar l'aturada del catalanisme mèdic que tants esforços havia costat consolidar, i el que és més greu, l'exili per a molts metges de Catalunya. Molts professionals destacats es van exiliar pel temor a les represàlies per les seves conviccions ideològiques, com va ser el cas d'August Pi i Sunyer, amb l'exili del qual va desaparèixer l'Institut de Fisiologia, o dels germans Trias i Pujol, Manuel Corachán García (1881-1942), Lluís Sayé Sempere (1888-1975), Josep Trueta Raspall (1897-1977), Frederic Duran i Jordà (1905-1957) i Pere Gabarró García (1899-1980), entre molts d'altres. Uns pocs varen retornar al cap d'uns anys, però molts varen acabar els seus dies a l'estranger. Altres metges que es van quedar a Catalunya patiren un exili interior que els va comportar ser apartats de la vida acadèmica a conseqüència dels processos de depuració a què van ser sotmesos; va ser el cas de Moisès Broggi Vallès (1908-2012), Josep Alsina i Bofill (1904-1993) i Manuel Bastos Ansart (1887-1973), entre d'altres.

La postguerra fou un període gris per a la medicina catalana, amb moltes mancances. Va ser l'època de la construcció dels grans edificis dels centres sanitaris per part de l'Estat. Així, l'any 1955 s'inaugurà la Residència Francisco Franco, que després seria Ciudad Sanitaria i avui és l'Hospital de la Vall d'Hebron. De l'any 1956 daten les residències sanitàries Álvarez de Castro, a Girona, i General Moscardó, a Lleida, els actuals Hospital Josep Trueta i Hospital Arnau de Vilanova, respectivament, i l'any 1967, el primer hospital jerarquitzat d'Espanya, la Residència Sanitaria Juan XXIII, actual Hospital Universitari Joan XXIII de Tarragona. El darrer hospital inaugurat, l'any 1972, per la dictadura a Catalunya va ser la Residència

Príncipes de España, avui Hospital Universitari de Bellvitge. Tots aquests hospitals s'han anat remodelant i adaptant als nous temps i constitueixen avui en dia centres de referència, juntament amb molts d'altres, del mapa sanitari de Catalunya.

L'empenta d'uns quants metges catalans va continuar, i progressivament van anar apareixent als hospitals les anomenades «noves escoles de medicina», que agrupaven professionals al voltant d'un cap o responsable carismàtic que liderava les activitats assistencials i de recerca pròpies del grup. Així sorgeixen, entre d'altres, l'Escola de Medicina del professor Agustí Pedro i Pons (1898-1971) i l'Escola d'Hematologia del professor Pedro Farreras i Valentí (1916-1968), ambdues a l'Hospital Clínic; la del professor Jaume Pi i Figueras (1900-1991) i el seu successor, Jordi Puig La Calle i Cusí (1925-2002), tots dos cirurgians, a l'Hospital de Sant Pau, o la d'Antoni Puigvert Gorro (1905-1990), uròleg, també a l'Hospital de Sant Pau. Es crearen igualment centres privats, com ara la Clínica Barraquer i la Clínica Dexeus, amb trajectòries molt reconegudes a dins i a fora de Catalunya.

A l'últim terç del segle xx, la medicina catalana es va recuperant, es consolida i comença a ocupar llocs importants en els fòrums internacionals. S'havien assolit nombroses fites que van posar el nom de Catalunya al món, tot i les limitacions dels recursos disponibles, molt allunyats d'altres països d'Europa i dels Estats Units.

A títol d'exemple, hem estat pioners en la medicina dels trasplantaments. L'any 1965, l'equip dirigit pel professor Josep Maria Gil Vernet (1922-2020) i Antoni Caralps Riera (1934) de l'Hospital Clínic va fer el primer trasplantament de ronyó a l'Estat. I el 23 de març de 1984 es va dur a terme amb èxit el primer trasplantament de fetge de l'Estat, a càrrec del metge català Carles Margarit Creixell (1950-2005) i d'Eduardo Jaurrieta Mas (1948-2020), d'origen navarrès, però que va exercir tota la vida a Catalunya, a l'Hospital Universitari de Bellvitge. El mateix any 1984, l'equip liderat pel doctor Josep M. Caralps, de l'Hospital de Sant Pau, va fer el primer trasplantament cardíac.

D'altra banda, són molts els epònims amb noms de metges catalans, com ara l'anomenat *mètode de Trueta* per al tractament de fractures obertes, desenvolupat durant la Segona Guerra Mundial, o el *mètode de Duran*, tècnica creada per Frederic Duran i Jordà (1905-1957) que permetia extreure sang d'una manera asèptica i conservar-la i mantenir-la biològicament activa per poder administrar-la fins a dues setmanes més tard. Aquest últim mètode no només va salvar vides durant les guerres de la primera meitat del segle xx, sinó que també va permetre la creació de bancs de sang. I ja més recentment, la *síndrome de Brugada*, descrita pels tres germans Brugada, una condició genètica que provoca la mort sobtada. I són també molts els noms de metges catalans que han destacat en recerca fora de les nostres fronteres. Valentí Fuster Carulla (1943) n'és un exemple, referent internacional per la seva recerca clínica en cardiologia.

L'any 1981 es transfereixen a la Generalitat els serveis i les institucions sanitàries, i en aquell moment, essent conseller de Salut Josep Laporte, es desplega el mapa sanitari de Catalunya, es crea l'Institut Català la Salut, la xarxa hospitalària d'utilització pública, i s'inicia la reforma de l'atenció primària. El model sanitari català es va concretar l'any 1990 amb la Llei d'ordenació sanitària de Catalunya (LOSC), que va crear el Servei Català de la Salut. D'aquesta manera es consolida un sistema sanitari mixt, que integra en una sola xarxa d'utilització pública tots els recursos sanitaris, siguin o no de titularitat pública. Aquest model recull una tradició d'entitats (mútues, fundacions, consorcis, centres de l'Església) històricament dedicades a l'atenció de la salut a Catalunya.

4. MIRANT CAP AL FUTUR

4.1. *El sistema sanitari a Catalunya al segle XXI*

Al segle XXI, la majoria de la població catalana estava convençuda que a Catalunya disposàvem, amb alguns dèficits, d'un bon sistema sanitari.

Fa quatre anys, però, es va fer palès que el nostre sistema sanitari tenia greus mancances. En ple segle XXI apareix un nou virus anomenat SARS-CoV-2, causant d'una pandèmia, la de covid-19. Abans de la pandèmia, els professionals d'atenció primària feien manifestacions d'una manera repetida i insistent davant de les institucions, queixant-se de la manca de recursos, dels salaris baixos i de les llistes d'espera, així com d'infraestructures obsoletes, no renovades des de feia molts anys. En aquell moment, es va tenir la trista constància que les persones de més edat que estaven en residències i institucions sociosanitàries eren el grup més vulnerable i que aquests centres majoritàriament no disposaven de suficients recursos sanitaris per assistir-los correctament. Aquest fet, juntament amb l'evidència que el factor edat era una dada de mal pronòstic per a la covid-19, va provocar que la mortalitat en aquest col·lectiu fos la més elevada. Catalunya no disposava d'una organització de salut pública moderna, coordinada, amb protocols d'actuació actualitzats i amb suficients recursos, part molt important de qualsevol sistema sanitari, per poder actuar com a referent i fer una medicina preventiva eficaç i de qualitat.

El mes de maig del 2023, l'OMS va donar per acabada la pandèmia. Avui, l'epidèmia de covid-19 és, en part, com un malson. Les vacunes han capgirat la malaltia, no sense un peatge molt car tant en pèrdua de vides humanes —a Catalunya es calculen més de trenta mil morts, sense comptar tots aquells que han quedat amb greus seqüeles o amb malaltia persistent— com en despeses econòmiques molt considerables.

Catalunya ha tingut un paper rellevant durant la pandèmia i molts experts catalans han participat en les decisions de política sanitària a primer nivell de l'Es-

tat espanyol. Podem dir que la recerca catalana continua tenint un gran protagonisme quant a investigadors, i una bona prova d'això la tenim en el fet que un laboratori català, Hipra, ha estat el primer de l'Estat a obtenir una nova vacuna contra la covid-19, l'anomenada «vacuna Hipra», aprovada per l'EMA (Agència Europea de Medicaments) el març del 2023.

El pressupost de Catalunya en salut, l'any 2020, era de 9.780 milions d'euros i ocupava la catorzena posició dins la Unió Europea, només per davant de Grècia i Portugal. El pressupost en salut de Catalunya per al 2023 és d'11.708 milions d'euros i, tot i que s'ha incrementat considerablement respecte al de l'any 2020, està molt per darrere d'altres comunitats com Navarra i el País Basc. El PIB en salut de l'any 2020 a Alemanya era del 10,9 %, i a Catalunya, del 6,9 %. I la despesa, l'any 2022, va ser de 1.375 euros/habitant, per darrere d'Euskadi, on era de 1.986 euros/habitant.

4.2. La recerca biomèdica a Catalunya

No pot haver-hi medicina de qualitat i excel·lència sense recerca. És un fet a bastament reconegut que la recerca translacional, des del laboratori a la clínica, és fonamental.

La recerca biomèdica a Catalunya ha estat lligada a la política científica duta a terme des del Govern central. Amb l'adveniment de la democràcia, aquesta tendència ha anat canviant, ja que Catalunya té la possibilitat de dur a terme una política científica pròpia.

L'any 2001, per iniciativa de l'aleshores conseller d'Universitats, Andreu Mas-Colell, es crea el programa ICREA (Institució Catalana de Recerca i Estudis Avançats) amb l'objectiu de captar talent per a la recerca i a la vegada generar recursos per dur-la a terme. Pel que fa a les ciències biomèdiques, el programa ICREA ha sigut especialment interessant per als investigadors de matèries bàsiques: fisiòlegs, biòlegs moleculars o biocènòlegs, que són figures fonamentals per a la recerca translacional.

Un altre avanç molt important per millorar la recerca fou la creació dels Centres de Recerca de Catalunya, coneguts per l'acrònim CERCA, un conjunt de centres de recerca d'excel·lència que tenen l'objectiu d'afavorir i maximitzar les sinergies i la coordinació entre ells. Dels quaranta-un centres de recerca que en formen part, un bon nombre són de l'àmbit de la biomedicina.

Sense voler deixar-ne cap de banda, cal destacar l'Institut d'Investigacions Biomèdiques August Pi i Sunyer, més conegut com a IDIBAPS, un dels motors de la recerca biomèdica catalana, creat l'any 1996 i impulsat pel doctor Joan Rodés Teixidor (1938-2017), membre de l'IEC i una de les figures que més ha influït en la medicina catalana de les darreres dècades. L'IDIBAPS, com a punt de confluència

entre l'Hospital Clínic de Barcelona, la Facultat de Medicina de la Universitat de Barcelona i l'Institut d'Investigacions Biomèdiques de Barcelona del Consell Superior d'Investigacions Científiques, té com a objectiu un model de recerca orientat a facilitar que els nous descobriments es plasmin ràpidament en la pràctica clínica.

L'altre gran centre de recerca a Catalunya, creat l'any 2000, és el Centre de Regulació Genòmica (CRG), únic a Espanya en la funció de promoure la investigació bàsica en biomedicina i, concretament, en els àmbits de la genòmica i la proteòmica. El 2015 passa a ser part del Barcelona Institute of Science and Technology (BIST), creat el mateix any per agrupar centres d'excel·lència en recerca de diferents camps. El CRG se situa al Parc de Recerca Biomèdica de Barcelona (PRBB), junt amb altres institucions de recerca biomèdica, com el Departament de Ciències Experimentals i de la Salut (CEXS) de la Universitat Pompeu Fabra (UPF), l'Institut Hospital del Mar d'Investigacions Mèdiques (IMIM) i la delegació a Barcelona del Laboratori Europeu de Biologia Molecular (EMBL), entre d'altres.

Cal assenyalar també la importància d'altres centres de recerca biomèdica a l'àrea de Barcelona, com són l'Institut d'Investigació Biomèdica de Bellvitge (IDIBELL), associat a l'Hospital Universitari de Bellvitge, i el Vall d'Hebron Institut de Recerca (VHIR), així com també en altres zones del territori, com ara l'Institut d'Investigació Biomèdica de Girona (IDIBGI) i l'Institut de Recerca Biomèdica de Lleida (IRBLleida).

Catalunya té unes bones estructures de recerca, que segurament podrien ser millors, i uns excel·lents investigadors en el camp de la biomedicina, que no sempre treballen en les millors condicions ni són retribuïts com es mereixen. Cal invertir més en recerca. Les despeses en recerca a Catalunya suposen un 1,6 % del PIB, molt lluny de les d'altres països de la Unió Europea, que estan en un 2,3 % de mitjana i que arriben, en casos com els de Bèlgica o Suècia, al 3 %.

Cal esmentar algunes de les iniciatives del Govern de Catalunya per millorar la recerca, com ara la primera Llei de la ciència de Catalunya, aprovada pel Parlament el dia 21 de desembre de 2022, que caldrà desplegar durant els anys vinents per fer realitat el que ja fa molts anys va dir Prat de la Riba: «La ciència avui representa, per a nosaltres, la riquesa pública de demà.» Aquesta llei, en els seus diferents apartats, fa referències explícites a la necessitat que hi ha al nostre país d'una recerca de qualitat en ciències de la salut. En el capítol quart es reconeix la importància dels hospitals universitaris i dels instituts d'investigació i innovació en salut de Catalunya, i la seva rellevància en la generació del coneixement d'excel·lència i en el sistema translacional de generació d'aquest coneixement en benefici de la salut i el benestar de les persones. Es remarca la necessitat de dotar-los amb els recursos necessaris perquè puguin fer una recerca en ciències de la salut de quali-

tat, i es reconeix el paper fonamental dels hospitals, dels centres sanitaris, dels equips d'atenció primària, dels centres sociosanitaris i dels centres de salut associats a les universitats.

Malgrat tot, els investigadors catalans han d'obtenir la majoria dels recursos del Govern central i també d'Europa, per la qual cosa cal buscar i trobar fons tant públics com privats. L'augment dels recursos per a recerca ha de ser una prioritat si es vol ser un país competitiu i amb capacitat de lideratge internacional. En aquest sentit, la creació de fundacions amb aquesta finalitat contribueix a millorar els fons de recerca públics competitius. En són un bon exemple la Fundació La Marató de TV3, creada l'any 1996 i que s'encarrega de la gestió dels fons recaptats mitjançant la celebració d'una gala solidària anual, la tria dels millors projectes científics per al seu finançament i les campanyes de sensibilització pertinents; la Fundació Josep Carreras contra la leucèmia, o la Fundació Pasqual Maragall contra la malaltia d'Alzheimer, entre d'altres.

Molt probablement, d'aquí a uns anys, en repassar la història de la medicina de Catalunya del segle XXI, hi trobarem molts avenços de recerca, ja que són molts els investigadors que aporten novetats al camp de la biologia molecular, la genòmica, la proteòmica i la computació aplicada a diferents branques de la medicina, i seran molts els noms de metges catalans que passaran a la història per les seves trajectòries i l'empremta que han deixat.

4.3. *Els metges i metgesses de Catalunya*

La formació dels metges recau en les universitats. Avui, a Catalunya, hi ha sis universitats públiques i dues de privades que imparteixen els estudis de medicina.

Cada any finalitzen els estudis de medicina a Catalunya uns tres-cents metges i unes set-cents metgesses, un 30 % dels quals són d'altres comunitats o d'altres països, fet que fa que molts dels estudiants no es quedin aquí en acabar la carrera.

Després dels sis anys d'estudis de grau, han de fer l'examen MIR (metges interns i residents), convocatòria a escala nacional, segons un programa iniciat l'any 1976, per accedir a una plaça de formació de metge especialista. Després de més de quaranta anys del sistema MIR, el nivell de formació dels nostres metges és, en línies generals, molt bo. Tot i això, hi ha un greu problema de manca de metges d'algunes especialitats, sobretot d'atenció primària. Les condicions de treball, la inestabilitat laboral i els sous són els principals motius que fan que molts graduats en medicina marxin a treballar fora de Catalunya tot i haver-se format aquí.

Aquí, com a la resta d'Espanya, tenim un problema greu: formem molts metges, però no n'hi ha suficients que s'hi quedin a treballar. Cal buscar i trobar solucions.

4.4. *Una mirada al futur*

La medicina a Catalunya, en el que portem de segle, és capdavantera i reconeguda internacionalment. Estem assistint a un canvi de paradigma tecnocientífic, polític i social en l'àmbit de l'atenció sanitària i de la salut en general. Es planteja la necessitat de reflexionar sobre les implicacions que comporten les noves formes de participació per a la ciutadania i per a la relació entre els professionals assistencials i els pacients. Cal millorar, aplicar una bona praxi i una distribució adequada dels recursos en un temps en què l'individualisme creixent i el consumisme relacionats amb la salut esdevenen cada cop més importants.

És imprescindible treballar en equip. Els darrers anys, molts projectes biomèdics estan donant els seus fruits i això es deu a grups que treballen conjuntament. A Catalunya són molts els grups que troben noves eines diagnòstiques o teràpies que, de ben segur, milloraran la vida de molts malalts. En aquest sentit, cal esmentar teràpies contra el càncer com la immunoteràpia i especialment les teràpies T-CAR, en les quals són pioners els investigadors de l'IDIBAPS - Hospital Clínic. Segurament per això, els investigadors biomèdics de Catalunya ocupen un lloc destacat en les classificacions internacionals.

Si Catalunya vol uns metges d'excel·lència, s'ha de procurar que accedeixin a les facultats de medicina no solament els estudiants amb millors notes, com passa actualment, sinó també aquells que tinguin autèntica vocació. Hi ha molta gent a qui els agradaria estudiar medicina però no arriben a aquestes notes de tall tan altes, i que segurament serien metges excel·lents, fins i tot millors que alguns que en l'actualitat són a les aules. La formació dels metges ha de ser tan completa com sigui possible, i a més de les competències necessàries per afavorir-ne la carrera investigadora, ha de tenir cura de transmetre els aspectes humanístics i ètics per ser un bon professional.

S'han de millorar les condicions de treball de tots els professionals, però amb una mirada especial a l'atenció primària, base fonamental per a una atenció sanitària de qualitat. S'ha de procurar que els grans avenços tecnològics i científics no facin perdre a la medicina i als seus professionals la seva missió fonamental de curar i prevenir les malalties. Cal humanitzar la medicina i potser fora bo que, de tant en tant, miréssim endarrere per prendre model d'aquells metges d'abans que, a banda de tractar les malalties, tenien cura de les persones i temps per escoltar.

Catalunya ha de ser terra d'acollida per a aquells metges amb una bona formació que s'hagin format aquí o a fora i que vulguin treballar a casa nostra. La llengua catalana no ha de ser un problema per als metges que s'integren en el nostre sistema sanitari. Un altre tema és com es pot compaginar l'ús del català en recerca biomèdica, i en aquest punt vull remarcar, entre les moltes iniciatives de les uni-

versitats i altres organismes, l'excel·lent tasca duta a terme per l'Institut d'Estudis Catalans per tal de trobar un marc d'actuació adient per als investigadors que estimuli l'ús del català.

5. REFLEXIONS FINALS

Podem estar orgullosos del que tenim i del que hem aconseguit, però això no ens ha de fer caure en l'autocomplaença.

Així doncs, s'han de destinar més recursos humans i d'infraestructures a la medicina del nostre país, augmentar els sous del personal sanitari, reforçar les estructures i els circuits d'atenció primària, millorar la medicina preventiva i la salut pública i també l'atenció dels pacients de les residències i centres sociosanitaris.

Hem de continuar aspirant a tenir els millors professionals i ser capaços de formar-los, però també de retenir el talent. Les institucions han de crear els mecanismes necessaris per recuperar el talent que s'ha estat formant i ha treballat a centres sanitaris o de recerca i a universitats d'arreu del món, per la qual cosa, a més de disposar de les infraestructures necessàries, cal fer una aposta veritable per la recerca i dotar els investigadors d'estabilitat professional, amb uns salaris justos, cosa que moltes vegades no succeeix. La societat es mereix els millors professionals i la millor medicina.

No voldria acabar les meves paraules sense tenir un reconeixement molt especial per a tots aquells metges d'arreu del nostre país que, d'una manera anònima, amb la seva feina de cada dia treballen per millorar la nostra salut i el nostre benestar tot i les grans dificultats per fer front a l'atenció d'una població que cada vegada viu més anys, fet que comporta en molts casos un elevat índex de dependència i de malalties cròniques.

Permeteu que m'acomiaï parafrasejant Pompeu Fabra: «Cal no abandonar mai ni la tasca ni l'esperança», una màxima que es pot aplicar a la medicina i als metges del nostre país.

L'himne d' *Els segadors*

Com encertadament assenyalava Josep Massot i Muntaner en el seu estudi, signat conjuntament amb Salvador Pueyo i Oriol Martorell, titulat *Els segadors. Himne nacional de Catalunya*, i publicat el 1983 pel Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, l'origen i el desenvolupament de l'himne *Els segadors* procedeixen d'una cançó popular nascuda arran dels fets històrics del període 1639-1640.

El text té com a base la versió recollida per Manuel Milà i Fontanals (1853), la qual s'ha anat adaptant fins a arribar a l'actual, segons una darrera revisió d'Emili Guanyavents (1899) i amb la tornada unificada recentment. La música, en totes les versions i arranaments, s'ha desenvolupat a partir de l'harmonització de la cançó que feu Joan Lamote de Grignon (1937) i algunes puntualitzacions introduïdes per Oriol Martorell, Manuel Oltra i Enric Gispert (1981).

Catalunya, triomfant,
tornarà a ser rica i plena!
Endarrere aquesta gent
tan ufana i tan superba!

Bon cop de falç!
Bon cop de falç, defensors de la terra!
Bon cop de falç!

Ara és hora, segadors!
Ara és hora d'estar alerta!
Per quan vingui un altre juny
esmolem ben bé les eines!

Bon cop de falç!
Bon cop de falç, defensors de la terra!
Bon cop de falç!

Que tremoli l'enemic
en veient la nostra ensenya:
com fem caure espigues d'or,
quan convé seguem cadenes!

Bon cop de falç!
Bon cop de falç, defensors de la terra!
Bon cop de falç!

DISCURSOS COMMEMORATIUS

Títols publicats

- [1] *Onze de Setembre: Discursos commemoratius (2012-2015)* (2016)
- 2 Eva SERRA, *Història i política en el passat i en el present* (2019)
- 3 Carles BOIX, *Catalunya, subjecte sobirà, a la recerca de garanties polítiques: el referèndum de l'1 d'octubre* (2019)
- 4 Joan MARTÍ I CASTELL, *Pompeu Fabra: un exemple infrangible de lleialtat nacional* (2019)
- 5 Andreu MAS-COLELL, *El futur de l'economia catalana: brillant o mediocre?* (2019)
- 6 Núria SALÁN, *La tecnologia i la nostra vida: quan la petita es fa gran...* (2020)
- 7 Maria COROMINAS, *Llengua i mitjans de comunicació a Catalunya: política lingüística, política de mitjans i societat civil* (2021)
- 8 Alicia CASALS, *Coneixement i emprenedoria, un tret de la identitat catalana i un trampolí cap a la llibertat* (2022)
- 9 M. Teresa ESTRACH, *Els metges i la medicina al nostre país: passat, present i futur* (2023)

